

Ο «ΤΡΑΝΣΒΕΣΤΙΣΜΟΣ» ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΡΝΑΒΑΛΙ

Ο «τρανσβεστισμός», η υιοθέτηση δηλαδή του ενδύματος, συχνά και της συμπεριφοράς, του αντίθετου φύλου², συναντάται σε πολλά τελετουργικά πλαίσια, ο' ολόκληρο τον κόσμο. Για παράδειγμα, στην τελετουργία των Nkula που τελείται από τους Ndembu³, ένα λαό της βορειοδυτικής Ζάμπιας, οι γυναίκες που έχουν πρόβλημα τεκνοποίησης μεταμφιέζονται σε άνδρες κυνηγούς και σε κάποιο σημείο της τελετουργίας χορεύουν έναν ειδικό κυνηγετικό χορό. Η μεταμόρφωση αυτή, που ταυτίζει τις γυναίκες με άρρενες που χύνουν αίμα, σε αντιδιαστολή με τις γυναίκες-τροφούς, μπορεί να υποδηλώνει ότι οι γυναίκες αυτές σπαταλάνε το αίμα της εμμηνόρρουσης και απαρνιούνται το ρόλο τους ως μητέρες. Ο σκοπός της τελετουργίας είναι να αποκαλύψει την ενοχή τους και να τις βοηθήσει, στη συνέχεια, να δεχτούν τον προορισμό τους στη ζωή, που είναι να γεννάνε παιδιά. Κάτι παρόμοιο γίνεται και στους latmul της Παπούας της Νέας Γουινέας, όπως τους περιέγραψε ο Bateson το 1980. Οι τελετουργίες εξάλλου των Naven έχουν ως σκοπό, τα αδέρφια της μητέρας ενός παιδιού να γιορτάσουν τα κατορθώματά του. Οι άνδρες αυτοί, που ονομάζονται «μητέρες», φοράνε τα πιο θρώμικα πένθιμα πέπλα της χήρας και δένουν την κοιλιά τους με σπάγκο, παριστάνοντας τις έγκυες γυναίκες. Με τον τρόπο αυτό γελοιοποιούν και παρωθούν τη γυναικεία συμπεριφορά. Σε άλλες, πιο περίπλοκες τελετουργίες των Naven ορισμένες γυναίκες φοράνε ανδρικά ρούχα, που είναι στην περίπτωση αυτή τα καλύτερα και πιο διακοσμητικά ενδύματα. Ο Bateson (1980: 198-203) σημειώνει ακόμη ότι οι άνδρες εκπρόσωποι του πολιτισμού των latmul δυσκολεύονται να εκφράσουν χαρά για το κατόρθωμα κάποιου άλλου. Οι γυναίκες αντίθετα εκφράζουν εύκολα τη χαρά και τη λύπη, βρίσκουν όμως δύσκολη τη δημόσια επίδειξη, γιατί η συμπεριφορά αυτή συνδέεται συνήθως με τους άνδρες. Για το λόγο αυτό οι γυναίκες, προκειμένου να εκφράσουν δημόσια τη χαρά τους για το κατόρθωμα ενός παιδιού, θα πρέπει να γίνουν άνδρες και να αποκτήσουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που θαυμάζει περισσότερο η κοινότητα. Αντίθετα οι άνδρες, για να εκφράσουν δημόσια τη χαρά τους, γίνονται σαν γυναίκες, παίζουν δηλαδή ένα ρόλο με διφορούμενους γι' αυτούς υπαιτιγμούς. Πρόκειται για ένα ρόλο που οι άνδρες περιφρονούν στην καθημερινή ζωή και γι' αυτό και τον γελοιοποιούν και τον διακωμωδούν. Σε άλλες, πιο κοντινές περιοχές της Ευρώπης συναντάμε διά μέσου των αιώνων γυναίκες, ιδίως όμως άνδρες, που φοράνε τα ρούχα και υιοθετούν τα φερσίματα του άλλου φύλου σε διάφορα τελετουργικά πλαίσια, το πιο χαρακτηριστικό από τα οποία είναι το καρναβάλι⁴.

Το καρναβάλι είναι κατ' εξοχήν μια τελετουργία αντιστροφών. Η τελετουργία αυτή γίνεται συνήθως την άνοιξη, την εποχή δηλαδή που ο καινούργιος χρόνος αναδύεται μέσα από τον παλιό και το κρύο του χειμώνα υποχωρεί μπροστά στη γέννηση του πράσινου. Το τέλος του χειμώνα γιορταζόταν κατά την αρχαιότητα και εξακολουθεί να γιορτάζεται ακόμα με γλέντια που τα χαρακτηρίζουν διάφορες καταχρήσεις: καταχρήσεις στο φαγητό, στις σεξουαλικές σχέσεις, στο γέλιο. Είναι μια εποχή που η κοινωνική τάξη καταλύεται και που τα όρια μεταξύ των σπιτικών, μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, μεταξύ των ζωντανών και των νεκρών, μεταξύ των πλούσιων και ισχυρών και των φτωχών και δυσσαρεστημένων ξεπερνιούνται και δεν γίνονται πια σεβαστά. Στην Ελλάδα συναντάμε τέτοιες γιορτές στα αποκριάτικα γλέντια που γίνονται λίγο πριν από τη Σαρακοστή και που, όπως σε όλα τα καρναβάλια, έρχονται σε τελετουργική αντίθεση με τη νηστεία, την προσευχή και την αυστηρότητα της Σαρακοστής. Θεωρητικά, κατά τη διάρκεια της Σαρακοστής οι άνδρες και οι γυναίκες θα 'πρεπε να σταματάνε να έχουν σεξουαλικές σχέσεις, η τροφή να περιορίζεται στο ελάχιστο και η προσοχή των ανθρώπων να είναι στραμμένη προς τα θεία, επιδιώκοντας τη μετάνοια για αμαρτήματα που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια του χρόνου και που τους απομάκρυναν από το Θεό. Οι δύο αυτές τελετουργικά αντιθετικές περιόδους φθάνουν στο κορύφωμά τους κατά τις γιορτές του Πάσχα. Γιατί το Πάσχα η κοινωνική αναταραχή και οι καταχρήσεις του καρναβαλιού, από τη μια, και η με-

τάνοια και η συμβολική αναστολή της ζωής κατά τη διάρκεια της Σαρακοστής από την άλλη έρχονται σε ισορροπία με τη θεία αρμονία. Δίνεται άφεση αμαρτιών, η ζωή και η αναπαραγωγή ευλογούνται και με το πάντρεμα του θείου και του κοινωνικού γεννιέται μια νέα χρονιά.

Η φύση του τρανοβετισμού κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού πρέπει να εξετασθεί μέσα σ' αυτό το πλαίσιο. Στη μελέτη αυτή ελπίζω να προτείνω μερικές μόνον υποθέσεις σχετικά με την ερμηνεία των παραδοσιακών⁵ συνηθειών του τρανοβετισμού και να τις αντιπαραθέσω σύντομα με μερικές πρακτικές που ελάμβαναν ακόμα χώρα από τα μέσα ως το τέλος της δεκαετίας του '80, την εποχή της επιτόπιας έρευνάς μου.

Μαρία Ιωσηφίδου

Κοινωνική Ανθρωπολόγος

Επιτόπια έρευνα

Έφθασα στο Πέτα, ένα χωριό λίγους έξι από την Άρτα, στο τέλος Ιανουαρίου του 1986. Επρόκειτο να μείνω με τα πεθερικά μου ως μέλλουσα νύφη της οικογένειας, ανεπίσημα αρραβωνιασμένη με το γιο τους που είχα αφήσει πίσω στην Αγγλία για να προετοιμασθεί τη διδακτορική του διατριβή. Ο πρώτος μου μήνας στο χωριό ήταν πολυάσχολος και χαρούμενος, παρά την αδιάκοπη βροχή. Και τι βροχή! Οι δρόμοι ήταν γεμάτοι λάσπη κι από μερικούς μπορούσε να περάσει κανείς μόνο με μεγάλη δυσκολία. Η πεθερά μου κι εγώ συνηθίζαμε να καθόμαστε στην κουζίνα κοντά στη σόμπα με τα ξύλα, ζεστές, στεγνές και άνετες, κι εκείνη μίλαγε ενώ εγώ κρατούσα σημειώσεις. Κάποια στιγμή μέσα στο απόγευμα παίρναμε το θάρρος να αποτολμηώμε μια επίσκεψη στο σπίτι ενός γείτονα ή να διασχίσουμε το γλιστερό μονοπάτι κρατώντας σφιχτά η μια την άλλη για να μην πέσουμε, κάτω από μια όχι και τόσο αποτελεσματική ομπρέλα, παίρνοντας το δρόμο για το σπίτι κάποιου συγγενή που έμενε σε μια πιο μακρινή γειτονιά, για καφέ και γλυκά. Κι έτσι άρχισα κι εγώ να ζω τη ζωή του Πέτα.

Η αλλαγή του καιρού με τον ερχομό της άνοιξης ήταν καλοδεχούμενη. Καθόμαστε στον ήλιο κι ακούγαμε τα κελαηδήματα των πουλιών, που τα τιτιβίσματά τους καλύπτονταν πρωύτερα από την ακατάπαυστη επίθεση της βροχής. Με την αλλαγή του καιρού άρχισαν και οι προετοιμασίες για τις απόκριες που πλησίαζαν. Τα νεότερα ξαδέλφια του αρραβωνιαστικού μου,

δραστήρια μέλη του συλλόγου των νέων του χωριού, ήταν απασχολημένα με την προετοιμασία του χορού για το γαϊτανάκι και την παρέλαση, που θα αποτελούσε και το αποκορύφωμα της γιορτής της τελευταίας Κυριακής της Αποκριάς. Οι πιο ηλικιωμένοι, συμπεριλαμβανομένων και των πεθερικών μου, ήταν επίσης απασχολημένοι με το να μου εξηγούν όλα αυτά και να μου διηγούνται τις αναμνήσεις τους από παλιές Απόκριες.

Αποκριάτικες παραδόσεις που έμειναν στη μνήμη: το Γαϊτανάκι

Η πιο ζωντανή ανάμνηση των ηλικιωμένων από τις Απόκριες είναι το Γαϊτανάκι. Το γαϊτανάκι είναι ένα μεγάλο κοντάρι, συνήθως κοντάρι σημαίας, από το οποίο κρέμονται δέκα-δώδεκα μακριές κορδέλες με έντονα χρώματα. Πέντε ή έξι ζευγάρια σε εναλλασσόμενες θέσεις ανδρών-γυναικών κρατάνε από μια κορδέλα ο καθένας και χορεύουν γύρω από το κοντάρι τους γαϊτανακίου σε φορά αντίθετη από εκείνη των δεικτών του ρολογιού, πλέκοντας τις κορδέλες μεταξύ τους καθώς χορεύουν. Όταν πλεχθούν όλες οι κορδέλες αρχίζουν να χορεύουν το χορό κατά την αντίθετη φορά ώσπου να ξεπλεχθούν οι κορδέλες. Τότε ολοκληρώνεται κι ο χορός.

Η σημασία των κυκλικών σχηματισμών σε γαμήλιες και νεκρικές τελετουργίες έχει ήδη επισημανθεί από άλλους ανθρωπολόγους⁶. Στο χωριό αυτό, όπως και σε άλλα μέρη, οι παραδοσιακοί λαϊκοί χοροί χορεύονται σε

φορά αντίθετη από εκείνη των δεικτών του ρολογιού, προβάλλοντας το δεξί χέρι και πόδι μπροστά, όπως και στον τελετουργικό χορό της τελετής του γάμου που εκτελείται στην εκκλησία. Παρατηρούμε επίσης ότι κατά τη διάρκεια της λειτουργίας η Μικρή και η Μεγάλη Έξοδος είναι κυκλικές κινήσεις προς κατευθύνσεις αντίθετες από εκείνη των δεικτών του ρολογιού. Η μόνη περίπτωση στην οποία η κατεύθυνση αντιστρέφεται στο χωριό είναι στη σπείρα των ψυχοκερτών, των κερτών δηλαδή που ανάθουν για τους νεκρούς κατά τη διάρκεια των εκκλησιαστικών τελετών. Είναι πιθανό πως αυτό σημαίνει το ξετύλιγμα ή τον αποχωρισμό των νεκρών από τη ζωή.

Ο χορός που χορεύουν στο γαϊτανάκι, με τις κυκλικές του κινήσεις, μπορεί έτσι να ερμηνευθεί ως μια αναπαράσταση της διάταξης της ζωής. Οι άνδρες και οι γυναίκες περιπλέκουν τη ζωή τους σε κατεύθυνση αντίθετη από εκείνη των δεικτών του ρολογιού, όπως απεικονίζεται στο χορό. Στη συνέχεια αντιστρέφουν το χορό, μέχρις ότου μείνουν και πάλι μόνοι, έχει όμως σημασία το ότι όλοι συνδέονται με μια κοινή μοίρα — το κοντάρι του γαϊτανακίου. Το γαϊτανάκι μπορεί λοιπόν να είναι η συνένωση των ανδρών και των γυναικών στην κοινωνία στο διάστημα της ζωής, και ο χωρισμός τους και η διάλυση της ζωής που επέρχεται με το θάνατο. Τα παλιά χρόνια οι χορευτές ήταν όλοι άνδρες, οι μισοί από τους οποίους ήταν ντυμένοι σοσολιάδες ενώ οι άλλοι φορούσαν γυναικεία ρούχα με έντονα χρώματα. Οι άνδρες, μεταμφιε-

σμένιο είτε σε γυναίκες είτε σε τσολιάδες, μπορούσαν να είναι ελεύθεροι ή παντρεμένοι, αλλά έπρεπε όλοι να είναι «γεροδεμένοι και δυνατοί, ικανοί να χορεύουν, να τραγουδούν και να πηδούν. Κι έπρεπε να είναι ευχάριστοι σύντροφοι στην παρέα». Μπορούμε επομένως να πούμε ότι έπρεπε να ενσάρκωνουν τις αρετές εκείνες που θεωρούνταν πιο αντιπροσωπευτικές για έναν άνδρα κι ένα λεβέντη στο χωριό.

Οι Αραπάδες ή διάβολο έδιναν οδηγίες στους χορευτές, ήταν ντυμένοι με ρούχα για πέταμα, κουρέλια ή δέρματα τράγων, και τα πρόσωπά τους ήταν μουντζουρωτά με καπνιά που τους έκανε αγνώριστους, ενώ στη μέση τους είχαν δεσεί μεγάλα τραγοκούδουνα που έκαναν τρομαχτικό θόρυβο. Ένας από τους Αραπάδες κρατούσε το Γαϊτανάκι, ενώ οι άλλοι μάζευαν λεφτά από τους θεατές. Πείραζαν το κοινό με καραγκιόζιλικια και κάνοντας χειρονομίες με φανερά σεξουαλικό περιεχόμενο.

Οι Αραπάδες έπαιζαν ακόμα το ρόλο τελετουργικών αστυνόμων που εμπόδιζαν τα παιδιά ή οποιονδήποτε άλλο να μπει μέσα ή να διακοπεί τους χορευτές. Με τις σφουρίχτρες που κρατούσαν έδιναν το σύνθημα για την αρχή του χορού, την αντιστροφή του και το τέλος του. Τα θορυβώδη αστεία των Αραπάδων έρχονταν σε έντονη αντίθεση με τους χορευτές που εκτελούσαν το χορό με τελετουργική αυστηρότητα. Έρχονταν επίσης σε αντίθεση με τα γέλια του πλήθους. Γιατί οι Αραπάδες με τις μάσκες, τα ρούχα και τα κουδούνια τους ήταν αμφιλεγόμενοι τύποι, ικανοί να κάνουν χειρονομίες μη αποδεκτές από την κοινωνία και να περάσουν ελεύθερα μέσα από το πλήθος και να μπουν στον τελετουργικά ιερό χώρο των χορευτών που έλεγχαν.

Το Γαϊτανάκι γίναινε από σπίτι σε σπίτι χορεύοντας μέσα στις περιφραγμένες αυλές, δηλαδή μέσα στο χώρο που παρεμβάλλεται ανάμεσα στην ιδιωτική περιοχή του σπιτιού και τη δημόσια του δρόμου. Όταν τελείωνε ο χορός του γαϊτανακιού οι μουσικοί έπαιζαν ένα γνωστό δημοτι-

κό τραγούδι. Ο οικοδεσπότης, αν δεν ήταν στο καφενείο, ή η οικοδόποινα, πλήρωνε τους μουσικούς και τους χορευτές που πρωταγωνιστούσαν στο χορό.

Οι νοικοκυραίοι δεν ήταν υποχρεωμένοι να καλοδεχτούν το Γαϊτανάκι. Αν κάποιος αρνιόταν ν' αφήσει τους χορευτές να μπουν μέσα δεν υπήρχαν τελετουργικές ή κοινωνικές επιπτώσεις. Εν τούτοις όλοι περίμεναν το Γαϊτανάκι και θα 'νιωθαν οπωσδήποτε προσβεβλημένοι αν παρέλειπε να τους επισκεφθεί.

Το Γαϊτανάκι άρχιζε να χορεύεται μετά τη λειτουργία κάθε Κυριακής της Απόκριας και τελείωνε γύρω στις δύο ή τρεις το απόγευμα. Την πρώτη Κυριακή οι χορευτές του Γαϊτανακιού επισκέπτονταν το μισό χωριό και συμπλήρωναν τον κύκλο των επισκέψεων τη δεύτερη Κυριακή της Απόκριας. Τα βράδια και των δύο Κυριακών πηγαιναν στην πλατεία και χόρευαν μέχρι να νυχτώσει. Φαίνεται ότι το πρώτο Γαϊτανάκι επισκεπτόταν κάθε μεμονωμένο οικοδεσπότη και τον καλούσε να έρθει να τους βρει το απόγευμα στην πλατεία, τη δημόσια δηλαδή περιοχή του χωριού, για να πάρουν μέρος ως κοινότητα στις γιορτές της Απόκριας. Οι κοινοτικές γιορτές υπερίσχυαν έτσι του εσωτερικού χαρακτήρα του σπιτιού.

Οι μασκαράδες στην πλατεία

Το απόγευμα μαζί με το γαϊτανάκι μερικοί από τους πιο τολμηρούς και «εκφραστικούς» άνδρες μεταμφιέζονταν κι έπαιρναν το δρόμο για την πλατεία του χωριού. Έλεγαν άσμενα αστεία και παρίσταναν τον παλιότατο. Όπως και σε πολλές άλλες περιοχές της Ελλάδας, ανέβαιζαν συχνά φάρσες που σατίριζαν τις κοινωνικές συμβατικότητες αγίζοντας και θέματα σχετικά με την εξουσία, τη σεξουαλικότητα και το θάνατο. Για παράδειγμα, οι γνωστές φιγούρες του διεφθαρμένου πολιτικού, της γριάς, του καμπούρη και της εγκύου γυναίκας βρίσκονταν πάντα επί σκηνής, όπως άλλωστε και το «παντρεμένο ζευγάρι»: δύο άνδρες, ο

ένας από τους οποίους ήταν μεταμφιεσμένος σε γυναίκα που κρατούσε μια κούκλα στα χέρια της, κάνοντας έτσι υπαινιγμούς προς το πλήθος, που έξασπαγε σε γέλια, ότι απόψε θα 'ταν η νύχτα που οι δυο τους θα 'καναν ένα αληθινό μωρό.

Ο Κιουρτσάκης (1985: 69-75) σε μια βασική μελέτη για το καρναβάλι κάνει μια εκτεταμένη αναφορά στα γκροτέσκα σχήματα του σώματος που χρησιμοποιούνται συχνά στις αποκριάτικες μασκαράδες και σε άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις. Χρησιμοποιώντας τον Bakhtin ως βάση για την ανάλυσή του, υποστηρίζει ότι το γκροτέσκο δεν αποτελεί μόνο μια κωμική παράλογη εικόνα της θλιβερής όψης της τραγωδίας, αλλά και ένα σύμβολο του υλικού, φυσικού, μετασχηματιζόμενου κόσμου, της σεξουαλικότητας και της αναπαγωγής. Γιατί το γκροτέσκο με τις ατελείες του συμβολίζει εκείνο που είναι εν τω γίνεσθαι.

Αυτό φαίνεται πιο καθαρά αν λάθουμε υπόψη την έννοια του τέλειου σώματος. Πρόκειται για μια έννοια που αναπτύχθηκε, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο Κιουρτσάκης (1985: 71), κατά την Αναγέννηση και που στηρίχθηκε σε ερμηνείες που δόθηκαν στα πρωτότυπα κλασικά γλυπτά της ελληνιστικής αρχαιότητας. Με λίγα λόγια, σύμφωνα με την έννοια αυτή, το σώμα θα 'πρεπε να είναι τέλειο μέσα στον εαυτό του και από τον εαυτό του, ένα κλειστό και πλήρες σύστημα που δεν «συχώνεεται» με ένα άλλο σώμα ή με τον κόσμο. Ένα εξαστοιμωμένο σώμα που τα όριά του δεν ξεπερνιούνται ποτέ με συμβολικό τρόπο. Ο Douglas (1966: 49-51) σημειώνει ότι υπάρχουν παρόμοιες αντιλήψεις στο Λευίτιο και στη συνέχεια υπογραμμίζει ότι η αγιότητα ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της θεότητας σημαίνει κάτι το «εξχωριστό», που συνεπάγεται τη δημιουργία της τάξης. Απαιτεί οι διάφορες κατηγορίες να κρατούνται χωριστές και να μη συγχέονται.

Εν τούτοις το σώμα στις παρωδίες της Αποκριάς θέτει συχνά υπό αμφισβήτηση τα σωματικά αυτά όρια. Όπως σημειώνει ο Κιουρτσάκης (1985: 69-109), και η

εξογκωμένη καμπούρα του καμπούρη και η πελώρια μύτη αλλά και άλλα χαρακτηριστικά συμβολίζουν την ανάπτυξη πέρα από το φυσικό και το ιδανικό. Σηματοδοτούν τη διόγκωση μιας καινούργιας ζωής, γιατί μπορούμε να πούμε ότι αναπαριστάνουν αντίστοιχα την κοιλιά της εγκύου και το φάλλο σε στύση. Η φουσκωμένη κοιλιά μιας γυναίκας παραδίνεται σε μια καινούργια ζωή και ο φάλλος σε στύση εκτείνεται πέρα από το σώμα για να ενωθεί θεωρητικά με ένα άλλο σώμα. Στη Θράκη η συγχώνευση των δύο σωμάτων και η γονιμότητα που αυτή συμβολίζει απεικονίζεται από ένα μασκάρα μεταμφιεσμένο σε γριά που από την καμπουριασμένη πλάτη της προεξέχει ένα καινούργιο παιδί (Κιουρτσόκης 1985: 83). Το γερασμένο σώμα γεννά έτσι μια καινούργια ζωή: ο κύκλος της ζωής, του θανάτου και της αναγέννησης είναι φανερός.

Οι μασκάρδες στις γειτονιές

Δεν ήταν όμως μόνο οι άνδρες που μασκαραούνταν. Οι γυναίκες μεταμφιζόνταν επίσης φορώντας ανδρικά ρούχα, αλλά οι γυναίκες που ήταν έτσι μασκαραμένες εμφανιζόνταν σε δημόσιους χώρους μόνο με τη συνοδεία ανδρών, δηλαδή των συζύγων, των αδελφών και των πατεράδων τους, και τότε μόνο το βράδυ, όταν επισκέπτονταν φίλους και συγγενείς. Την τελετουργική αυτή περίοδο της Αποκριάς σημάδευε έτσι μια αίσθηση ανησυχίας ανάμεσα στις γυναίκες και αυτό ισχύει ακόμα και σήμερα.

Μετά το δείπνο άνδρες και γυναίκες, ντυμένοι και μεταμφιεσμένοι, πήγαιναν να επισκεφθούν φίλους και συγγενείς. Πειραζόν τους άλλους και συμπεριφέρονταν με τρόπο που σε κάθε άλλη στιγμή θα θεωρούνταν προσβλητικός. Άνδρες και γυναίκες είχαν το ελεούθερο στις ομιλίες και στις πράξεις τους σε δημόσιους χώρους. «Το καθετί επιτρεπόταν». Χωρίς να μπορεί να τους αναγνωρίσει κανείς, και κρυμμένοι πίσω από τη μάσκα, απαρνιόνταν την κοινω-

Η Μπάμπη. Αποκριάτικο έθιμο της Β. Ελλάδας, όπου άντρας ντυμένος γριά γυναίκα, «ουμβάλλει» στη γονιμότητα της γης.

νική ταυτότητά τους και μαζί της και τα όρια που αυτή επέβαλλε και τις προσδοκίες που συνεπαγόταν. Οι μασκάρδες γίνονταν έτσι διφορούμενες μορφές που δεν ήταν ξεκάθαρα ανδρικές ή γυναικείες και που οι πράξεις τους δεν μπορούσαν να καθορισθούν εκ των προτέρων ούτε και να ελεγχθούν. Οι γυναίκες δεν έβγαιναν ποτέ μόνες τους σ' αυτό το διάστημα γιατί εθωπερείτο επικίνδυνο. «Δεν ήξερες ποιος κρυβόταν πίσω από τη μάσκα. Μπορούσε να σ' ενοχλήσει και δεν θα 'ταν δυνατό να τον αναγνωρίσεις. Το καθετί μπορούσε να συμβεί σε μέρες σαν αυτές».

Κοινωνικές αντιστροφές: γονιμότητα και φύλο

Βλέπουμε επομένως ότι γίνονται κάποιοι συσχετισμοί ανάμεσα στη γονιμότητα, τη σεξουαλικότητα, το θάνατο και τις κοινωνικές αντιστροφές. Στο καρναβάλι θάβουμε και τη δημιουργία του χάους και την υπόσχεση της αναγέννησης, τη γέννηση του νέου από το θνήσκον σώμα του παλιού. Τα δρώμενα του τρανοθετισμού μπορούν να γίνουν κατανοητά μέσα

σ' αυτό το πλαίσιο. Ας κοιτάξουμε πρώτα το Γαϊτανάκι. Σημειώσαμε ήδη το δέσιμο και το λύσιμο που χαρακτηρίζει το χορό. Το ερώτημα όμως, γιατί μόνο άνδρες χορεύουν αυτό το χορό, παραμένει. Μπορούμε να απαντήσουμε σ' αυτό με κοινωνικούς δομικούς όρους. Πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο οι γυναίκες απόφευγαν τις περισσότερες κοινωνικές εκδηλώσεις κατά τις οποίες η προσοχή επικεντρωνόταν επάνω τους. Πήγαιναν βέβαια στην πλατεία για να πάρουν νερό από την πηγή ή όταν έκαναν κάποιο θέλημα. Και οι νέες κοπέλες πήγαιναν επίσης σε χορούς συνοδευόμενες από άνδρες συγγενείς τους. Η συμπεριφορά τους όμως έπρεπε να είναι σεμνή και αποτραβηγμένη. Οι γυναίκες γενικά και οι νέες γυναίκες ειδικότερα ήταν περιορισμένες στις κινήσεις τους. Οι ανύπαντρες γυναίκες απαγορεύονταν να πηγαίνουν στην εκκλησία, εξαιτίας του δημόσιου χαρακτήρα της. Έλεαν πως η κόρη κάποιου πηγαίνε στην εκκλησία για να την επιδείξει με σκοπό να την παντρέψει, κι αυτό ήταν μια ασύστολη έκθεση. Ακόμη και οι παντρεμένες γυναίκες ήταν διακριτικές, και πήγαιναν στην

εκκλησία μετά τους άνδρες, πλησιάζοντας μέσα από στενά δρομάκια και ποτέ από τον κεντρικό δρόμο που διέσχισε την πλατεία. Με λίγα λόγια, ενώ θαύμαζαν τους άνδρες για την εκφραστικότητα και τον αυθορμητισμό τους σε δημόσιους χώρους, που τα θεωρούσαν χαρακτηριστικά δεβεντίας, δεν ίσχυε το ίδιο και για τις γυναίκες. Οι άνδρες ήταν οι κοινωνικοί εκπρόσωποι του χωριού και αποτελούσαν το δημόσιο πρόσωπο της κοινότητας, όπως συνέβαινε και με τα νοικοκυριά τους.

Με αυτά τα δεδομένα, το να χορεύουν οι άνδρες το Γαϊτανάκι ήταν κάτι απόλυτα ταιριαστό. Εκείνοι έπρεπε να κάνουν τη δημόσια αυτή παράσταση. Γιατί όμως ήταν ανάγκη να μεταμφιέζονται οι άνδρες σε γυναίκες; Και προς τι η σοβαρότητα των χορευτών που ερχόταν σε έντονη αντίθεση με τα άσπρινα αστεία των Αραπάδων και των μασκαράδων σ' όλο το διάστημα της Απόκριας;

Η γονιμότητα και η αναπαραγωγή ήταν και είναι βασικά προβλήματα του χωριού. Πιστεύουν ότι η σεξουαλικότητα, μια φυσική ανάγκη, είναι επικίνδυνη αν μείνει ανεξέλεγκτη, γιατί μπορεί εύκολα να καταστρέψει την οικογένεια. Η αχόρταχη και ανεξέλεγκτη σεξουαλικότητα και η δύναμη να βάζουν σε πειρασμό και να καταστρέφουν αποδίδεται γενικά στις γυναίκες. Η σεξουαλικότητά τους έχει ως αποτέλεσμα την αναπαραγωγή και τη γέννηση παιδιών. Η κοινωνικά παράνομη σεξουαλικότητά τους «αποκαλύπτεται με την εγκυμοσύνη τους», όπως είπε επιγραμματικά ένας άνδρας. Με άλλα λόγια, η σεξουαλικότητα που δεν έχει κοινωνικά νομιμοποιηθεί με το γάμο θα αποκαλυφθεί με τον καιρό από τη φουσκωμένη κοιλιά της ανύπαντρης μητέρας. Εν τούτοις, αν η γυναικεία σεξουαλικότητα καθοδηγηθεί και ελεγχθεί από τους πατεράδες, τους αδελφούς και αργότερα τους συζύγους, γίνεται πηγή μιας κοινωνικά αποδεκτής γονιμότητας, μιας γονιμότητας δηλαδή που εκφράζεται με τη νόμιμη αναπαραγωγή και συνέχεια μιας οικογένειας. Η σεξουαλική ασυδοσία οδηγεί στον κοινωνικό θάνατο και την

καταστροφή. Αντίθετα, η ελεγχόμενη σεξουαλικότητα γίνεται γονιμότητα και οδηγεί στη συνείδηση και τη ζωή⁷.

Εν όψει αυτού, μπορούμε να πούμε ότι οι άνδρες οικειοποιούνται την κοινωνικά αναγνωρισμένη δύναμη της γυναικείας σεξουαλικότητας με τη μεταμφίεσή τους σε γυναίκες, όπως λέγεται ότι συμβαίνει και με τις γυναίκες στην τελετουργία των Νκυλια. Εδώ όμως οι άνδρες οικειοποιούνται τις αναπαραγωγικές δυνάμεις των γυναικών, ενώ ταυτόχρονα ξαναεπιβεβαιώνουν τον έλεγχο της γυναικείας σεξουαλικότητας από τους άνδρες. Γίνονται έτσι γυναίκες, ενώ είναι ακόμα άνδρες. Με τον τρόπο αυτό ο συμπληρωματικός χαρακτήρας των ανδρικών και των γυναικείων δυνάμεων εκφράζεται δημόσια προς όφελος όλων. Ο χορός όμως είναι μια πράξη μπλεξίματος και ξεμπλέγματος της ζωής και του θανάτου και όχι της γονιμότητας ή της σεξουαλικότητας. Ο ίδιος ο χορός δεν γίνεται ποτέ μια συμβολική αναπαράσταση της γέννησης ή των παιδιών, πράγμα που χαρακτηρίζει τις περισσότερες από τις άλλες μασκαράδες του ανδρικού τρανσέστιμο. Ούτε οι χορευτές παρουσιάζουν με κανένα τρόπο σε χυδαίες χειρονομίες ή σε απρεπή συμπεριφορά. Επιπλέον τα παιδιά ήταν εκείνα που προσπαθούσαν συνήθως να διακόψουν το χορό με διάφορα αστεία, όπως με το να ρίχνουν πυροτεχνήματα. Θα μπορούσε άραγε το γαϊτανάκι να συχετισθεί με τη θιβλική ιστορία του Αδάμ και της Εύας; Οι χορευτές του Γαϊτανάκιου, όπως και ο Αδάμ και η Εύα πριν από την Πτώση, συνδέονται και συμμετέχουν στη ζωή χωρίς να έχουν ανάγκη τη σεξουαλικότητα. Οι Αραπάδες υποδηλώνουν διαβολιές, το πεπρωμένο και τη γνώση του κόσμου πέρα από τον κλειστό κύκλο του Γαϊτανάκιου. Τα παιδιά είναι τα προϊόντα της πτώσης της Ανθρωπότητας. Τα αστεία τους και οι προσπάθειές τους να διακόψουν τους χορευτές δείχνουν τη διακοπή της Εδέμ. Η αναγνώριση του φύλου και η αναπαραγωγή ήρθε μαζί με το μεγαλύτερο και την ενηλικίωση του Αδάμ και της Εύας. Η δημι-

ουργία παιδιών, μια δημιουργία που δεν είναι του παραδείσου, ήρθε μαζί μ' αυτά.

Με την έννοια αυτή το Γαϊτανάκι είναι και μια ευλογία και σε τελευταία ανάλυση είναι μέρος ενός αστείου φαινομένου ολόκληρης της Απόκριας, γιατί οι μασκαρεμένοι, μεταμφιεσμένοι άνδρες, ισχυρίζονται ότι «τη νύχτα αυτή θα κάνουν ένα αληθινό μωρό». Πώς όμως; Στο στείρο και ασφαλές κόσμο του γαϊτανάκιου; Με τη στείρα ένωση ενός άνδρα και μιας «γυναίκας»; Οι άνδρες όμως, αδιάφορο με το πόσο μπορεί να ονειρευτείται να οικειοποιηθούν τη γυναικεία αναπαραγωγική δύναμη, είναι σε τελευταία ανάλυση εξαρτημένοι από τις γυναίκες τους ως προς αυτήν⁸. Οι άνδρες δεν μπορούν μόνοι τους να αναπαράγουν την κοινωνία. Χρειάζονται και τα δύο φύλα και η σεξουαλική επαφή. Ο παράδεισος πρέπει να παραβιαστεί και το κλειστό σώμα να ανοίξει για να δεχθεί ένα άλλο και να μεταμορφωθεί. Τότε ίσως, και μ' αυτή την έννοια, οι άνδρες παρωδούν και γελιοποιούν τους εαυτούς τους ως γυναίκες, όπως συμβαίνει με τους άνδρες που κάνουν τους γελωτοποιούς στις τελετουργίες των Naven. Γελιοποιούν αυτό που εύχονται να οικειοποιηθούν, γιατί είναι εκείνο που η κοινωνία ορίζει ως θηλυκό και σε τελική ανάλυση μικρότερης σημασίας.

Αποκρίες και μεταμόρφωση

Οι Απόκριες ακόμα και σήμερα χαρακτηρίζονται από γιορτές, από καταχρήσεις φαγητού και ποτού, από μπάλανια και ρόπαλα και χαρτοπόλεμο.

Άνδρες και γυναίκες μεταμφιέζονται καμιά φορά, παριοντώντας και γελιοποιώντας τους πολιτικούς, τους πλούσιους και ισχυρούς. Οι άνδρες μεταμφιέζονται ακόμα σε γυναίκες και οι γυναίκες σε άνδρες. Οι περιπτώσεις όμως αυτές είναι σποραδικές. Πιο συχνά μερικές ομάδες μεταμφιεσμένων εφήβων επισκέπτονται γείτονες και συγγενείς. Και περήφανα γονείς κάνουν τον περιπάτο τους στην πλατεία, όπου οι μικροί τους καουμπόηδες και Ζορό

τρέχουν γύρω γύρω επιτιθέμενοι ο ένας στον άλλο, ενώ οι μικρές τους πριγκίπισσες και σπασιόλες επιδεικνύουν με υπερηφάνεια τα περίτεχνα ρούχα τους. Αλλά και το Γαϊτανάκι χορεύεται ακόμα, τώρα όμως από έφηβους και κοπέλες. Και τώρα υπάρχει μόνον ένας Αράπης που κρατάει το κοντάρι του Γαϊτανακιού. Είναι μια ωραία παράσταση, αλλά πολύ διαφορετική από εκείνη του παρελθόντος.

Οι γυναίκες όμως ισχυρίζονται ακόμα πως φοβούνται να βγουν έξω μόνες τους αυτές τις νύχτες. Ο αέρας είναι ακόμα γεμάτος από γιορτές. Οι άνθρωποι, και ιδιαίτερα οι νέοι, μένουν ακόμα έξω ως τις πρώτες πρωινές ώρες και γυρίζουν σπίτι τους τρικλίζοντας, μισομυθεμένοι και κοροασμένοι.

Υπάρχουν πολλές αλλαγές και πολλές ομοιότητες, που η εξέταση τους ξεπερνάει τις προβέσεις της μελέτης αυτής. Αυτό που θα σημειώσουμε σε σχέση με τη συζήτηση για τον τρανσβεστισμό είναι η παρέλαση, η παρέλαση δηλαδή των γυναικών που έγινε στην Άρτα το 1986, όπως και σε προηγούμενα χρόνια. Πρόκειται για μια παρέλαση στην οποία παίρνουν ενεργό μέρος μόνο γυναίκες. Ακολουθεί μια βραδιά σε ταβέρνα, όπου και πάλι επιτρέπεται να πάρουν μέρος μόνο γυναίκες. Λέγεται ότι τη νύχτα αυτή «οι άνδρες μένουν στο σπίτι για να φροντίζουν τα παιδιά». Το γεγονός ότι είναι γενικά παραδεκτό πως μια γιαγιά φροντίζει συνήθως τα παιδιά δίνει ακόμα μεγαλύτερη σημασία σ' εκείνο που υποδηλώνει. Γιατί με την παρέλαση δίνεται έμφαση στην αντιστροφή των ρόλων. Εκείνο που έχει σημασία είναι ότι τη νύχτα αυτή οι γυναίκες θα κάνουν τους άνδρες και οι άνδρες τις γυναίκες. Αυτό δεν υπονοεί μια δημόσια εκδήλωση από το μέρος των ανδρών αλλά από το μέρος των γυναικών. Για να το πούμε με πιο απλοϊκό τρόπο, η έμφαση δεν δίνεται εδώ στην ανδρική οικειοποίηση της γυναικείας αναπαραγωγικής δύναμης, αλλά στη γυναικεία οικειοποίηση της ανδρικής κοινωνικής δύναμης. Όπως είπε ένας άνδρας: «Οι γυναίκες θγαίνουν έξω τις νύχτες αυτές της Αποκριάς, και

αυτό είναι αποδεκτό, επειδή το κάνουν την περίοδο αυτή. Αν όμως το έκαναν σε οποιαδήποτε άλλη στιγμή θα τους ρίχναμε σάπια πορτοκάλια».

Καθώς οι γυναίκες εισέρχονται σιγά σιγά σε παραδοσιακά ανδρικούς τομείς, αναλαμβάνοντας παραδοσιακά ανδρικές ευθύνες, αρχίζουν κοινωνικές ανταλλαγές από τις οποίες είχαν στο παρελθόν αποκλεισθεί. Οι γυναίκες αποκτούν τώρα την ίδια παιδεία με τους άνδρες. Κατέχουν θέσεις, κερδίζουν μισθό, και βοηθάνε στη συντήρηση του σπιτιού τους με δραστηριότητες που τις βγάλουν έξω από το παραδοσιακό πεδίο του χώρου που ελέγχεται από άνδρες. Όπως είπε επιγραμματικά μια γιαγιά στο χωριό: «Παλιά η γυναίκα σεβόταν τον άνδρα της και τον άκουγε. Τώρα που οι γυναίκες έχουν τα δικαιώματά τους και εργάζονται έχουν και υποχρεώσεις και είναι ίσες με τους άνδρες».

Και παρόλο που τα καφενεία είναι ακόμα ανδρική επικράτεια και οι γυναίκες κατά μέγα μέρος κυκλοφορούν ακόμα μέσα στον περιορισμένο χώρο τους του σπιτιού και της γειτονιάς, η παρουσία τους γίνεται όλο και περισσότερο αισθητή στους τόπους εργασίας, σε σχολεία, στα σπορ ή στους χώρους δημόσιας διασκέδασης. Όπως παρατήρησε ένας άνδρας: «Οι γυναίκες έχουν τώρα προσωπικότητα. Στο παρελθόν δεν είχαν. Οι γυναίκες τώρα εκφράζουν συχνότερα τη γνώμη τους δημόσια». Έτσι στην παρέλαση η δημόσια δήλωση που γίνεται με τον τρανσβεστισμό των γυναικών αποτελεί ένα νέο σημείο στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η αυξανόμενη αίσθηση ταυτότητας που έχουν οι γυναίκες ως «προσωπικότητες» της κοινωνίας εκφράζεται μέσα από το χαρακτήρα που τρανσβεστισμού στην παρέλαση. Για μια νύχτα, τη νύχτα δηλαδή που τέτοιες αντιστροφές θεωρούνται ταιριαστές και γίνονται πιο συγκρατημένες χάρη στον τελετουργικό τους χαρακτήρα που τις κάνει και λιγότερο απειλητικές, οι γυναίκες οικειοποιούνται το ένδυμα και τη συμπεριφορά των ανδρών και αναγκάζουν τους άνδρες

τους να αναλάβουν τον κοινωνικό υποστηρικτικό για τους άνδρες ρόλο της τροφού και της φροντίδας του σπιτιού. Τη νύχτα αυτή οι άνδρες μένουν συμβολικά «μέσα στο σπίτι» ενώ οι γυναίκες θγαίνουν έξω.

Συμπέρασμα

Αναφέραμε ότι οι Απόκριες σηματοδοτούν την αντιστροφή ή την κατάργηση των κοινωνικών ορίων. Η εξουσία γελοιοποιείται. Οι άνθρωποι δεν είναι πια αυτοί που φαίνονται. Στην πραγματικότητα οι άνθρωποι δεν μπορούν πια να καθοριστούν ούτε με βάση το φύλο. Η παρουσία των Αραπάδων, με μασκοραμένα χροσώπα το βράδυ, η ασυνήθιστα έντονη δραστηριότητα τη νύχτα και η αίσθηση του κινδύνου που συνδέεται μ' αυτήν δείχνει επίσης μια αντιστροφή των καθιερωμένων. Τα κατάφωρα σεξουαλικά αστεία και η όστια των σεξουαλικών ταμπού καθώς και το γεγονός ότι οι γυναίκες θεωρούν επικίνδυνο το να περπατούν μόνες τους έξω τη νύχτα «τέτοιες μέρες» καθρεφτίζουν μια αίσθηση ανεξέλεγκτης σεξουαλικότητας σε μια εποχή που η κοινωνική ελευθεριότητα παίρνει τη θέση της τάξης.

Μια σημαντική πλευρά του θεομοθετημένου αυτού κοινωνικού χάους είναι τα μασκοράματα των ανδρών που μεταμφιέζονται σε γυναίκες και των γυναικών σε άνδρες. Στο παρελθόν, όπως θυμούνται οι πιο ηλικιωμένοι στο χωριό, η μεταμφίεση αυτή με την αλλαγή των ρούχων γινόταν συνήθως μόνο από τους άνδρες και έπαιρνε δύο μορφές: τη μία σοβαρή, κατά τη διάρκεια του χορού του γαϊτανακιού, και την άλλη μουσφόνικη, συχνά με γελοιοποίηση της γυναικείας γονιμότητας και σεξουαλικότητας. Οι πρακτικές αυτές του τρανσβεστισμού δεν είναι αδυναμία ψυχολογικής ή πολιτιστικής προσαρμογής αλλά μάλλον τα μέσα με τα οποία εκφράζεται η δύναμη και η εξουσία. Οι άνδρες αναλαμβάνουν το ρόλο της γόνιμης γυναικείας και οικειοποιούνται την κοινωνικά αναγνωρισμένη αναπαραγωγική της δύναμη. Με την

πράξη τους όμως αυτή φανερώ-
νεται η απώτερη αδυναμία τους
για αναπαράγωγη. Η αντίφαση
ανάμεσα στην αναγνωρισμένη
δύναμη της γυναικείας αναπα-
ραγωγής και την καλύτερη θέ-
ση των γυναικών οδηγεί τελικά
στην κωμωδία και τα καραγκιο-
ζιλικά των ανδρών που έχουν
μεταμφιεσθεί σε γυναίκες.

Οι πιο ηλικιωμένοι θυμούνται το
καρναβάλι ως μια εποχή κινδύ-
νου και γέλιου. Είναι μια εποχή
κοινωνικής αναταραχής, κατα-
χρήσεων πριν από τη νηστεία
της Σαρακοστής, τη την εκ νέ-
ο καθιέρωση μιας φωτεινότερης
και καθαρότερης κοινωνι-
κής τάξης με το Πάσχα. Το καρ-
ναβάλι όμως μπορεί ακόμα να
δημιουργήσει το πλαίσιο μέσα
στο οποίο οι ομάδες μπορούν
να εκφράσουν τη δυσαρέσκεια
και τη διαφάνια τους. Μπορεί να
είναι μια εποχή που τα κοινωνι-
κά όρια μπαίνουν σε δοκιμασία
και εξωθούνται ως τα άκρα. Τέ-
τοια νομίζω πως είναι η απο-
κρίτικη παρέλαση των γυναι-
κών στην πόλη. Οι γυναίκες αυ-
τές, μεταμφιεσμένες σε άν-
δρες, οικειοποιούνται την κοι-
νωνική θέση των ανδρών με την
οικειοποίηση του ανδρικού εν-
δύματος και περιορίζουν, του-
λάχιστον με λόγια αν όχι και με
έργα, τους άνδρες συντρόφους
τους στο σπίτι και στη φροντίδα
των παιδιών. Με το τέλος της
Απόκριας τελειώνει και η μεταμ-
φίση τους καθώς και η κοιωνι-
κή οικειοποίηση της ανδρικής
ταυτότητας, η εντύπωση όμως
ότι και οι γυναίκες έχουν τώρα
«προσωπικότητα» και ότι συμ-
μετέχουν όλο και περισσότερο
σε δημόσιες πράξεις επίδειξης
και αποκτούν τη δική τους δη-
μόσια έκφραση παραμένει.

Ο τρανεβιστισμός δεν είναι
έτσι μια μόνο πράξη αλλά πολ-
λές. Είναι μέρος μιας κοινωνι-
κής και προσωπικής δήλωσης.
Και ακόμα και μέσα στο κοιωνι-
κό πλαίσιο της Απόκριας μόνο
μπορεί σε διαφορετικές χρονι-
κές στιγμές και κάτω από διαφο-
ρετικές κοινωνικές συνθήκες
να εκφράσει διαφορετικές κοι-
νωνικές και προσωπικές επιθυ-
μίες και απαιτήσεις.

Σημειώσεις

1. Επιθυμώ να ευχαριστήσω τους κα-
τοίκους του Πέτα, και ιδιαίτερα τα πε-
θερικά μου, για το χρόνο που μου

αφιέρωσα και την υπομονή που έδει-
ξαν να απαντάνε στις ατέλειωτες ερω-
τήσεις μου. Θα ήθελα ακόμα να ευχα-
ριστήσω τον Πέτρο Λοιζο για τη συ-
μπαράσταση που μου έδειξε στο διά-
στημα της επίτοπιας έρευνας και γιατί
μου έκανε τις κατάλληλες ερωτήσεις
στην κατάλληλη στιγμή. Οι συμβουλές
του ήταν ανεκτίμητες. Η επίτοπια
έρευνα επιχορηγήθηκε με μια γενει-
αώδη χορηγία από το Ίδρυμα Φουλ-
μπράτ.

2. Για τη σημασία του βλ. το New
Collegiate Dictionary του Webster.

3. Βλ. Turner, 1977: 42.

4. Πολλά έχουν γραφτεί για το καρνα-
βάλι. Ο περιορισμένος χώρος δεν μας
επιτρέπει να αναφέρουμε εδώ άλλα
έργα. Όσοι ενδιαφέρονται μπορούν
να συμβουλευθούν, για παράδειγμα,
τους Gilmore, 1975, Burke, 1978, LeRoy
Ladurie, 1980, Gounihan, 1985.

5. Πρέπει να σημειώσουμε πως η άπο-
ψη ότι η παρέλαση είναι ένα δεξομέ-
νο και στατικό σύνολο συνθηκών και
«πιστεύω» που υπήρχαν «στο παρελ-
θόν» δεν μπορεί να είναι υποστηρικθεί.
Εδώ όμως δεν έχουμε το χώρο για να
συζητήσουμε το θέμα αυτό διά μα-
κρόν ή για να δείξουμε πως η «παρά-
δοση» αυτή αναπτύχθηκε και μετα-
μορφώθηκε με το χρόνο.

6. Βλ. για παράδειγμα σχετικά με την
Ελλάδα, du Boulay, 1982.

7. Βλ. Bloch και Parry, 1982.
8. Όπως και οι γυναίκες από τους άν-
δρες. Όπως όμως σημειώσαμε, η δύ-
ναμη της αναπαράγωγής πιστεύεται
ότι συνδέεται με τις γυναίκες, γιατί ει-
νά εκείνες «των οποίων η γονιμότητα
φαίνεται» και των οποίων η γονιμότη-
τα αποδίδει στην πραγματικότητα
καρπούς.

Βιβλιογραφία

- Bateson G., 1980. Naven. 2η έκδ.
Λονδίνο: Wildwood House.
Bloch M. and J. Parry, 1982.
«Introduction: death and the
regeneration of life», στο M. Bloch και
J. Parry (επιμ. έκδ.), Death and the
regeneration of life. Cambridge:
Cambridge University Press.
Burke P., 1978. Popular culture in early
modern Europe. New York: New York
University Press.
Douglas M., 1966. Purity and danger.
Routledge and Kegan Paul.
Du Boulay J., 1982. «The Greek
vampire: a study of cyclic symbolism in
marriage and death», MAN (N. S.)
17: 219-238.
Gounihan C. M., 1985. «Transvestism
and gender in a Sardinian carnival»,
Anthropology IX, 11-24.
Gilmore D., 1975. «Carnival in
Fuenmayor, class conflict and social
cohesion in an Andalusian town»,
Journal of Anthropological Research
31: 331-49.
Kourtsakis G., 1985. Καρναβάλι και
καραγκιόλης Αθήνα: Κέδρος.
LeRoy Ladurie E., 1980. Carnival: a
people's uprising at Romans 1579-

1580. Μπφρ. F. Feeney. Λονδίνο:
Scholar Press.

Turner V., 1977. The forest of symbols:
aspects of Ndembu ritual. Cornell:
Cornell University Press.

Transvestism and Carnival

A. M. Iossifidou

Apokries marks the reversal or breakdown
of social boundaries. Authority is ridiculed.
People are no longer who they seem to
be. In fact, they are not definable even by
gender. The presence of the Arapades, the
masked faces in the evening, the
unusually high activity at night and its
associated sense of danger also
indicates a reversal of norms. The blatant
sexual jokes and satirizations of sexual
taboos and the danger sensed by
women when walking alone at night—on
such days—reflects a sense of
uncontrolled sexuality— a time when
order gives way to social license.

A major aspect of this ritualised social
chaos is the masquerading of men
dressed as women and women as men.
These acts of transvestism are not
psychological or cultural maladjustments,
but rather means whereby expressions of
power and authority are voiced. Men take
on the role of the fertile woman, by
appropriating her socially recognised
power to reproduce. Yet, in so doing their
ultimate inability to reproduce is marked.
It is perhaps then that the contradiction
between the recognised power of female
reproduction and the subordinate
position of women lead ultimately to the
comedy and the buffooning of the
transvestite men.

Carnival as remembered by the elderly is
a time of danger and laughter. It is a time
of social chaos, of excess before the fast
of Lent and the re-establishment of a
brighter and cleaner social order whith
Easter. But Carnival also may create a
context within which groups can express
their dissatisfactions and their dissent.
It may be a time when social boundaries
are tested, pushed to their limits. Such I
feel is the Apokrial parade of the women
in town. Dressed as men these women
appropriate male public status through
the arrogation of male dress and confine
their menfolk, in word if not in deed, to
home and the caretaking of children.
With the end of Apokries ends their dress
and also social appropriation of male
identity, but not without the lasting sense
that women, too, have now
«personalities», they are more and more
participating in public acts of display, and
they are increasingly finding their own
public voice.

Thus, transvestism, is not one act but
many. It is part of a social as well as a
personal statement. And even within the
single ritual context of Apokries it can at
different moments in time and under
different social circumstances express
different social and personal desires and
demands.